

Na pomezí jazyka, literatury a kultury

Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry. Ed.: Ján Doruľa. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava 2008.

Komplexní výzkum jazyka a jeho produktů, zejména ve sféře folkloru, lidové a pololidové literatury a kultury je hlavním pracovním posláním Slavistického ústavu Jána Stanislava. Přítomný svazek studií jeho pracovníků a dalších, oborově spřízněných odborníků to dokládá mimo veškerou pochybnost. To, co je podle mého názoru na této práci nejpozoruhodnější, je nové obnovování staré filologické jednoty, sice v menším, specializovaném spektru, ale o to silněji za pomoci nových metod a postupů. Dalším rysem práce ústavu i tohoto sborníku je návaznost na tradici: tou je v tomto případě tvorba Jána Stanislava, jehož jméno ústav od svého vzniku nese, ale také Pavla Dobšinského a dalších. A rysem třetím, snad nejvýraznějším, je interkulturní a interdisciplinární výzkum na pomezí tzv. Západu a Východu, západního a východního křesťanství, Slavia Latina a Slavia Orthodoxa a různých tranzitivních jevů ve sféře jazykové, náboženské a literární a zejména fungování církevní slovanštiny jako živého komunikačního prostředku v tranzitivním prostředí dnešního východního Slovenska, Zakarpatské Ukrajiny (Podkarpatské Rusi) a vůbec východní části střední Evropy. To také znamená silnější poukázání na význam východní liturgie a církevněslovanského jazyka i mimo jejich tradiční oblasti. Geopolitické postavení Slovenska je pro to výborným východiskem a odtud také pramení spolupráce s ústavu a institucemi v Německu (Bonn), Itálii (Řím) a České republice (Brno).

Ivor Ripka (8–14) hledá v *Dejinách slovenského jazyka Jána Stanislava* (1954–1973) obecné rysy slovenské diachronní jazykovědy. Autor zdůrazňuje kritický i afirmativní postoj Stanislava, odchovance pražské slavistiky (M. Weingart), k pozici slovenštiny v různých kompendiích minulosti a přítomnosti (Pastrnek, Gebauer, Hujer aj.). Stanislavovy Dejiny prezentují vnější i vnitřní vývoj slovenštiny; podstatnou složkou je část dialektologická.

Pražská byzantoložka **Lubomíra Havlíková** (15–24) poetickým a poněkud i patetickým jazykem informuje o Stanislavových pražských letech (asistent Miloše Weingarta, pobyt v Srbsku, Slovinsku a Chorvatsku, v Paříži). Autorka kreslí Stanislavův pražský pobyt a vztahy s Čechy podle mého názoru příliš idylicky, ale tak idylické to asi nebylo.

Rozsáhlou, jako vždy bohatě dokumentovanou studii přináší editor **Ján Doruľa** (*Reč kázní Jána Kollára v kontexte slovenského jazykovo-kultúrneho vývinu*, 25–45). Doruľovy seriózní lingvistické výzkumy mají jeden společný jmenovatel: hledání a nacházení slovenského jazykového vědomí dávno před prvními pokusy o kodifikaci spisovné slovenštiny a hlavně umenšování vlivu češtiny na vývoj slovenského jazyka v jeho široké podobě. Kázání J. Kollára to mají také doložit, tedy v tom smyslu, že Kollárova čeština je natolik osobitá, že je to vlastně takřka slovenština, nebo že tu velmi mnoho slovenských lexikálních prvků – to je doloženo důkladně: otázka je, zda mezi slovákismy nejsou i některé české archaismy. Jinak lze se směrem Doruľových úvah souhlasit, je to věc pohledu. Například nikdo nezapochybuje, že jazyky užívané po celém světě v anglofonních komunitách, jež se tak podstatně liší od výchozí britské varianty, jsou geografické varianty angličtiny. Geneze v případě slovenštiny je tu ovšem jiná – daná už společným vývojem a blízkostí dialektů. Podle Doruľy měl slovenský jazyk od samého počátku vlastní vývojovou trajek-

torii, do níž čeština podstatně nezasahovala: „Používání češtiny na Slovensku v předspisovnom období nezasiahlo výraznejšie do vývinu slovenského jazyka.“ (s. 44). Jistě je to věc diskutabilní a bylo by zajímavé tuto tezi porovnat se situací současné slovenštiny 150 let po kodifikaci spisovného jazyka.

Ľuboš Lukoviny zkoumá spišské modlitby a vliv byzantsko-slovenské liturgie Jana Zlatoustého (46–56). Ukazuje, že tento vliv si svoji platnost uchoval i později: „Práve preto v latinských liturgiách ostávajú modlitby, ktoré nie sú spojené s gregoriánskym sakramentárom, ale galikánskym.“ (s. 56).

Viera Kováčová (57–63) sleduje sotácké nářečí v kontextu názorů Jána Stanislava ve smyslu, že jde o dialekty důležité pro dějiny slovenského jazyka na pomezí západoslovenského a východoslovenského (Stanislav, 1956) a že si svůj specifický jazykový naturel stále uchovávají (s. 63).

Mária Košková (64–81) ve vynikající, nápadité studii zkoumá tzv. etymologické figury v bulharském folklóru a jejich možnou slovenskou recepci na základě podobnosti nebo blízkosti (жетва ми жниет, врева си вревам, гола гологлава, чудно чудновато, slov. např. hora horovata, dobra dobrota, bože, božeňki, mamočička, mamko aj.), přičemž zdůrazňuje estetický význam figur ve smyslu porušování syntaktických norem ve prospěch sémantického spojování; podobné rysy lze pozorovat i v slovenském folklóru. Srovnáním bychom došli k podobným, byť mnohem řídkším jevům i v rámci češtiny, spíše však v moravském než českém folklóru.

Peter Žeňuch ve studii o překladech perikop v didaktických rukopisných evangeliích v Mukačevské eparchii 17. a 18. století ukazuje na vliv cyrilských textů i v oblasti katolického obřadu a dokládá spojitosti východoslovenské a ukrajinské (82–107).

Andrej Škoviera píše o skupině žáků sv. Cyrila a Metoděje (108–139). Na základě širokého srovnávání ukazuje na různé koncepce na Západě i na Východě a dokládá nejasnost a nestabilitu tohoto jevu.

Svorad Zavarský studuje latinsko-slovenské jazykové vztahy v předberňolákovském období (140–149). Prezentuje samostatné používání latinských gramatických modelů v domácím jazyce. Na jedné straně, říká autor, tu nacházíme přesné přejímání syntaktických konstrukcí z latiny, např. akuzativ s infinitivem, pasivní konstrukce s předložkou *od*, jež vyjadřuje agens, vazby s gerundivem, na druhé jsou tu náznaky samostatných syntaktických řešení (místo pasiva zvratná slovesa, náhrada gerundiva infinitivem apod.). Opět mi tu poněkud chybí úloha češtiny, neboť manifestované texty jsou podle mě v podstatě české.

Ladislav Kačič zkoumá činnost některých významných hudebníků, kteří spolupracovali s bernolákovci, zejména P. Norberta Schreiera (150–155).

Spolu se studií Jána Doruľy je rozsahově i metodologicky nejpropracovanější syntetická, anglicky psaná práce známého slovenského lingvisty **Vincenta Blanára** o vlastních jménech ze zorného úhlu teoretické onomastiky *Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics* (156–197), jež by si ovšem zasloužila samostatného pojednání.

Onomastiky se ostatně týkají i další studie: **Igor Haraj** píše o středověké spekulativní gramatice obecně a konkrétněji o vlastním jménu v kontextu signifikační sémantiky Tomáše z Erfurtu (198–223), **Vincent Sedlák** (224–236) podává novější výklady místních názvů v díle Jána Stanislava (např. způsob názvotvorby pomocí maďarského sufixu *-d* – a nověji také vykládá původ jména Bratislava – Posonium/Pozsony atd., k čemuž se v poslední době vyjadřoval také jeden ze dvou recenzentů svazku – kromě Petra Liby – Pavol

Žigo), **Mária Nováková** sleduje přítomnost osobních jmen v nejstarších místních názvech Uherska (237–242).

Další velký blok je spojen se slovenským folklorem, hlavně pohádkami Pavla Dobšinského (1828–1885): poučeně o tom píše známá folkloristka **Viera Gašparíková**, která konstatuje neutuchající čtenářský zájem z důvodů eticko-estetických (243–269). **Ján Michálek** (270–275) hodnotí místo Dobšinského jako klíčové, zejména ve vztahu k úloze fantastické (kouzelné, slov. čarovné) pohádky (rozprávky). **Ladislav Čavojský** ukazuje na život Dobšinského jako na divadelní pohádku (276–285), **Katarína Žeňuchová** (286–300) akcentuje ve své studii o zápisech lidové prózy úlohu Sama Cambela, jemuž věnovala později (2009) vydanou knihu, **Viktorija Ljašuk** v bělorusky psané stati zkoumá jazykové problémy převyprávění lidové prózy u Dobšinského (301–312) a **Ol'ga Panovová** zkoumá slovenskou pohádku v provedení profesionálního loutkového divadla (313–317).

Je to mnoho témat, mnoho autorů a řada koncepcí, ale přece jen tu lze najít těžiště těchto výzkumů, jak byly naznačeny na samém počátku. Pokud mi tu něco chybí, je to právě výraznější zření k úloze češtiny, české literatury – lidové a pololidové – a české folkloristiky, jak koncepčně, třeba i konfrontačně, tak terminologicky. I když se se závěry některých studií asi nelze bezvýhradně ztotožnit a řada věcí zůstává diskutabilní a nevyjasněná, je tu snaha ukázat slovenský jazyk a jeho textové produkty ve sféře lidové tvorby a jejího přenosu jako samostatné, mající vlastní vývojové paradigma, s výrazným posílením srovnávacích prostorových (spaciálních), tedy areálových aspektů. To je jistě hodno bedlivé pozornosti.

Ivo Pospíšil

Грубинский, В. И.: Русская диалектология. Говорит бабушка Марфа, а мы прокомментируем. Учебное пособие. Санкт-Петербург, Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – 208 с. ISBN 5-8465-0217-2

Задачей русской диалектологии является описание диалектного членения современного языка. Изучение говоров помогает глубже осознать структурное, семантическое и стилистическое богатство русского языка, проследить влияние народной речи на становление и развитие литературного языка, понять условия и причины последовательного изменения русского языка. Диалекты древнее, чем современный литературный язык, который сложился в свое время на основе народной речи, и долго развивался под их воздействием. В отличие от народного языка диалекты существуют только в устной форме и обслуживают главным образом сферу бытового общения сельского населения. Говоры являются важным источником в изучении истории языка. Сравнивая отдельные этапы развития одного и того же явления в различных говорах, можно составить представление о том, как изменение происходило.

Русская диалектология „началась” в XIX в. с описания разрозненных диалектных явлений, которые отличали говоры от литературного языка. В конце XIX в. по инициативе А. А. Шахматова началось систематическое собирание материалов. В 1915 г. была составлена предварительная карта распространения русских говоров („*Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии*”). Авторами этой первой научной классификации были чле-